

Theaterschap eist Vakmanschap

Grolsch
bier

Vakmanschap is meesterschap

17, 18 juni, Rotterdam, Schouwburg, 20.15 uur
23 juni, Scheveningen, Circustheater, 20.15 uur

Volksbühne, Berlin DDR Der gute Mensch von Sezuan

Parabelstuk van Bertolt Brecht
(m.m.v. Ruth Berlau en Margarete Steffin)
Paul Dessau, muziek

Benno Besson _____ regie
Helmut Brade/
Ezio Toffolutti _____ toneelbeeld
Achim Freyer _____ kostuums
Henry Krtschil _____ muzikale leiding
Jens Pesel _____ regie-assistent
Manfred Fiedler _____ technische leiding

Ursula Karussseit als Chen-Te en Winfried Glatzeder als Yang Sun
in Der gute Mensch von Sezuan

Rolbezetting:

Günter Junghaus	Wang, een waterverkoper
Wilfried Ortmann	1e God
Klaus Mertens	2e God
Joachim Tomaschewsky	3e God
Ursula Karusseit	Chen-Te/Chui-Ta
Winfried Glatzeder	Yang Sun, een werkeloze piloot
Gisela Morgen	Vrouw Yang, zijn moeder
Hans Tenschler	De koper Chu-Fu
Marianne Wünschler	De huiseigenares Mi Tzui
Susanne Düllmann/ Ruth Glöss	De weduwe Shin
Werner Senftleben	De politieagent
Winfried Wagner	De werkeloze
Werner Tietze	De timmerman Lin To
Wolfgang Sasse/ Brigitte Soubeyran	De grootvader
Helmut Strassburger	De man
Carmen-Maja Antoni/ Ursula Brann	De vrouw
Peter Dommisch	De broer
Hildegard Alex	De schoonzuster
Harry Merkel	De neef
Angelica Domröse	De nicht
Monika Plötner-Tews	De tapijthandelaarsvrouw
Erich Brauer	De tapijthandelaar
Marion van de Kamp	De oude hoer
Michael Gwisdek	De priester
Werner Senftleben	De kelner
Michael Gwisdek	Een kerel
Carl-Hermann Risse	Een heer
Jörg Mäthe/Mario Lindner	Kinderen

Benno Besson

Benno Besson werd in 1922 geboren te Yverdon, aan het meer van Neuchâtel (Vaud, Zwitserland). Van de stichting van het Berliner Ensemble in 1949 tot aan de dood van Brecht in 1956 was hij diens assistent. Hij verliet het Berliner Ensemble twee jaar later en regisseerde in verscheidene theaters in Duitsland en Zwitserland. Nadien was hij als regisseur verbonden aan het Deutsches Theater in Berlijn. In 1969 werd hij regisseur bij de Volksbühne (Oost-Berlijn) waarvan hij vanaf 1974 tot voor kort directeur was. Hij heeft naam gemaakt als een van de belangrijkste hedendaagse regisseurs. Brecht beschouwt hij niet als een leermeester aan wiens denkbeelden niet mag worden getornd.

Repetitiefoto met regisseur Benno Besson

Der gute Mensch von Sezuan

Toen Brecht het stuk in eerste ontwerp schreef had het nog als werktitel **Die ware Liebe**. Thema: De machteloosheid en maatschappelijke onmogelijkheid om het goede te doen en onbaatzuchtig lief te hebben.

"De tijden zijn verschrikkelijk, deze stad is een hel maar wij klauwen ons tegen de gladde muur omhoog. Dan treft een van ons een ramp. Hij houdt van iemand. Dat is genoeg, hij is verloren. Eén zwakheid en je gaat voor de bijl. Hoe moet een mens zich bevrijden van al die zwakheden, vóór alles van de dodelijkste van allemaal – de liefde? Liefde is volstrekt onmogelijk, liefde is te duur. Kan een mens eeuwig op zijn hoede zijn? Wat is dit voor een wereld?"

In de voorstelling van dit stuk laat de Volksbühne zien, hoe men, geheel in de geest van Brecht, ook òndogmatisch te werk kan gaan. De handeling speelt zich af op een onafzienbare vuilnishoop. In deze tot niets inspirerende troep verlangen de goden van de mens goed te zijn: een machthebber stelt een onmogelijke eis.

Door enige ingrepen in de tekst richt de voorstelling zich vooral op het dieper liggende thema, dat er geen vrijheid van keuze is. In deze voorstelling gaat het vooral om de onontkoombaarheid van de keuze zelf. Impliciet stelt Besson hiermee de medeverantwoordelijkheid van het individu voor het systeem waarin hij leeft aan de orde. Zo ontwikkelt hij de theorieën van Brecht verder op het toneel. Iedere esthetiek in de vormgeving is in feite een contrast met de lelijkheid van de spelers.

De eerste versie van dit stuk bij de Volksbühne werd door Benno Besson nog samen met Brecht gemaakt. De voorstelling in het Holland Festival is de derde versie die Besson ervan gemaakt heeft. Brecht's stuk is een strijdbaar stuk, omdat het het publiek de noodzaak laat zien om arbeidsverhoudingen die scheefgegroeid zijn af te wijzen omdat anders het goede in de mens voorgoed het zwijgen opgelegd zal worden.

Toneel in de DDR

Bertolt Brecht stierf in 1956, maar wordt nog altijd beschouwd als de belangrijkste toneelvernieuwer van het na-oorlogse Duitsland. Toch heeft hij in de periode dat hij aan het Theater am Schiffbauerdamm verbonden was weinig belangrijk nieuw werk meer aan zijn oeuvre toegevoegd (Kleines Organon für das Theater, 1948, en Die Tage der Commune, 1948-'49). Brecht hield zich hoofdzakelijk bezig met onderzoek en experimenten, waarbij hij zichzelf en zijn theorieën constant kritisch onder de loep nam. Aan het eind van zijn leven prefereerde hij zelfs de term 'dialektisch theater' boven het door hem zo geliefde 'episch theater'.

Hoewel dit tijdperk al meer dan twintig jaar achter ons ligt, zijn toneel maken en Brecht in de DDR nog altijd onlosmakelijk met elkaar verbonden. Niet geheel ten onrechte, want de erfenis van de meester is jarenlang als in een reliekschrijn bewaakt en geëxploiteerd door zijn erfgenamen.

Het theater in de DDR heeft lange tijd pas op de plaats gemaakt. Oorzaak: ideologische strengheid, die nodig werd geacht bij de opbouw van een socialistische staat. Het beroemde Berliner Ensemble werd bijna een museumgezelschap en het Deutsches Theater, waar Brecht tot 1954 aan verbonden was, sloeg een zeer traditionele weg in.

Brecht ten tijde van het eerste ontwerp van "Der gute Mensch"

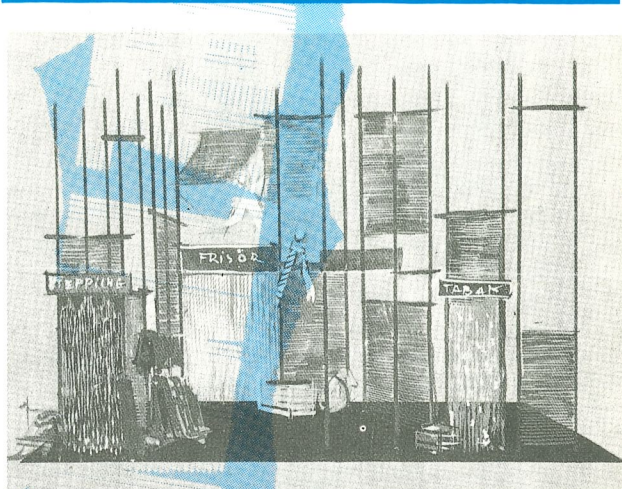
De Volksbühne

De Volksbühne werd opgericht in 1914. Toen het oorspronkelijke theater werd gebouwd, was het de bedoeling dat het een gebouw voor de massa zou worden. De arbeiders brachten het benodigde kapitaal bijeen en het is ook een tijdlang een theater voor het volk geweest. Hier regisseerden Reinhardt, Piscator, Busch en Toller. In de jaren dertig, toen het maken van kritisch theater een steeds hachelijker zaak werd, raakte de Volksbühne in de versukkeling. Het werd een amusements-theater en zou dat blijven tot het tijdens de oorlog gebombardeerd werd.

In 1954 kon het herbouwde theater weer geopend worden. Maar de tijden van weleer leken voorgoed voorbij. Pas in 1969 toen Benno Besson vast aan de Volksbühne verbonden raakte, werd met nieuw elan toneel gemaakt. Bij de eerste regie van Besson werden tijdens de finale van de première de parketrijen met publiek en al het toneel opgedragen, met als bijpassende tekst: 'Nimmt in Besitz nun euer Eigentum'. Vooral op de kritische toneelmakers, die zoals Besson het vak nog bij Brecht geleerd hadden, bleek de Volksbühne grote aantrekkingskracht uit te oefenen. Zo kwamen Marquardt, Karge en Langhoff en, als huisschrijver, de van Brechtiaanse principes doordrongen Heiner Müller de gelederen versterken.

Voor het eerst sinds het overlijden van Brecht ontstond er een echt socialistisch volkstheater. Via voorzichtige democratisering en overleg in kleine eenheden, werd de weg gebaad naar een vernieuwing van het ensemble. De Volksbühne stelt zich ten doel de ontwikkeling van het gezelschap te koppelen aan de opbouw van het publiek. Het gaat hierbij vooral om de functie van het theater binnen een socialistische staat: het persoonlijk initiatief van de mensen steeds op nieuwe wijze te stimuleren. Juist in een socialistische staat ligt de inertie steeds op de loer. Het gevaar van een te grote georganiseerdheid doodt de persoonlijke inzet.

Eerste ontwerp van Theo Otto, wereldpremière
1943 in Zürich

Scènefoto van de wereldpremière van Der gute Mensch von
Sezuan februari 1943

Dagboeknotities van Brecht over het stuk

15 maart, 1939

Een paar dagen geleden heb ik het oude ontwerp voor De Goede Mens van Sezuan weer voor de dag gehaald (begonnen in Berlijn onder de titel: De Ware Liefde). Vijf scènes zijn geschreven, vier daarvan zijn bruikbaar. Het is een heel gedoe, alleen al vanwege die omkleed- en omschminkpartijen. Maar ik kan er de epische techniek bij ontwikkelen, en zo eindelijk weer op dreef komen. Voor een bureaula hoef je geen concessies te doen. Interessant, hoe de kleinste rekenfout bij deze ranke staalconstructies boven water komt. Het is geen materiaal dat onnauwkeurigheden verdoezelt.

mei 1939, pinksteren

Over De Goede Mens zitten prakkizeren. Hoe kan de parabel worden verrijkt? Hoe kan de indruk van een huis-tuin-en-keuken-verhaaltje vermeden worden? Raffinement en eenvoud gaan hand in hand. Het meisje moet er een groot, krachtig mens zijn. De stad moet een grote, stoffige, onbewoonbare stad zijn. De handicap is: teveel handeling. Geen plaats voor uitweidingen en omwegen. Zo is alles te gerationaliseerd. Taylorisme voor het toneel. Bovendien moet het gevaar voor chinoiserie bestreden worden. Er wordt een Chinese voorstad bedoeld, met cementfabrieken en zo. Er bestaan nog goden, en al vliegtuigen. Zou de minnaar een werkeloze vlieger moeten zijn?

15 juni 1939

Steeds nog maar De Goede Mens. De eerste scène weer omgewerkt. Het belangrijkste was, om ook de slechte Shui Ta aan ontwikkeling te helpen. Mijn tijdschema's voor de scènes brachten vreselijke vertragingen aan het licht. Maar stukken van vijf uur zijn niet te lang voor een dag van drie uur, zeker niet als ze episch, en dus niet vermoeiend zijn. Maar nu is tweeënehalf uur genoeg.

6 mei 1940

Het werk aan De Goede Mens van Sezuan ernstig aangepakt. Met het stuk begonnen in Berlijn, in

Brecht in zijn Oostberlijnse periode

Denemarken en Zweden het weer opgenomen en weggelegd. Ik hoop het hier klaar te krijgen.

(hier is Helsinki)

20 juni 1940

In grote lijnen klaar met De Goede Mens van Sezuan. De stof bracht grote moeilijkheden met zich mee, en meerdere pogingen om die te overwinnen, mislukten, sinds ik er een jaar of tien geleden aan begon. Vooral het schematische moest vermeden worden. Shen Te moest een mens zijn, om een goede mens te kunnen wezen.

Ze is dus niet stereotyp goed, helemaal goed, altijd en eeuwig goed, ook niet als Shen Te. En Shui Ta is niet stereotyp slecht enzovoorts. Het in elkaar overvloeien van beide figuren, hun geleidelijke verval enzovoorts schijnt nu voor de helft gelukt te zijn. Het grote experiment met de goden, om aan het gebod van de naastenliefde het gebod van de liefde voor zichzelf toe te voegen, aan het "Gij zult goed zijn voor een ander" het "Gij zult goed zijn voor Uzelf", moest zich tegelijkertijd afzetten tegen de fabel, en die toch beheersen. Morele gedragingen moesten een sociaal motief hebben, maar er moest ook een speciale eigenschap (een speciaal talent, een speciale gesteldheid) aan toegeschreven worden.

29 juni 1940

Een wereldrijk is in elkaar gestort, en een tweede wankelt op zijn grondvesten, sinds ik aan de laatste versie van De Goede Mens begonnen ben, de Finse. Ik begon in Berlijn aan het stuk, werkte eraan in Denemarken en Zweden. Het heeft me meer moeite gekost dan enig ander stuk ervóór. Ik kan me maar moeilijk losmaken van het werk. Het is een stuk dat helemaal klaar zou moeten zijn, en dat is het niet.

30 juni 1940

Het is onmogelijk, een stuk af te maken zonder het toneel. The proof of the pudding . . . Hoe moet ik er bijvoorbeeld achter komen of Shen Te in de zesde scène van De Goede Mens haar inzicht in de (sociale) oorzaak van de slechtheid van haar vriend nog overeen kan houden, of niet? Alleen het toneel kan beslissen over mogelijke varianten. Behalve De Moeder en Rondkoppen is niets dat ik sinds Johanna schreef, getest.

2 juli, 1940

We prakkizeren nog over de kwestie: brood en melk of rijst en thee voor de Sezuan-parabel. Inderdaad, er zijn in dit Sezuan al vliegers, en nóg goden. Alle folklore heb ik zorgvuldig vermeden. Maar aan de andere kant is het toch ook niet de bedoeling om een grap te maken over gelen die Frans witbrood eten. Londen in de

Driestuiversopera en Kilkoa in Man is Man schijnen als dichterlijke concepties te zijn gelukt. De vraag is nu, of je alleen de sociale anachronismen moet handhaven. Met de industrie die de goden (en de moraal) achter de vodden zit, met de invasie van Europese gewoonten, houd je nog grond onder de voeten. Maar industrie noch europeïsering kunnen rijst door brood vervangen. En zo is er ook het Chinese als verkleeding zonder meer, en verkleeding is vodden. Helaas kom ik er hier in Helsinki ook al niet uit.

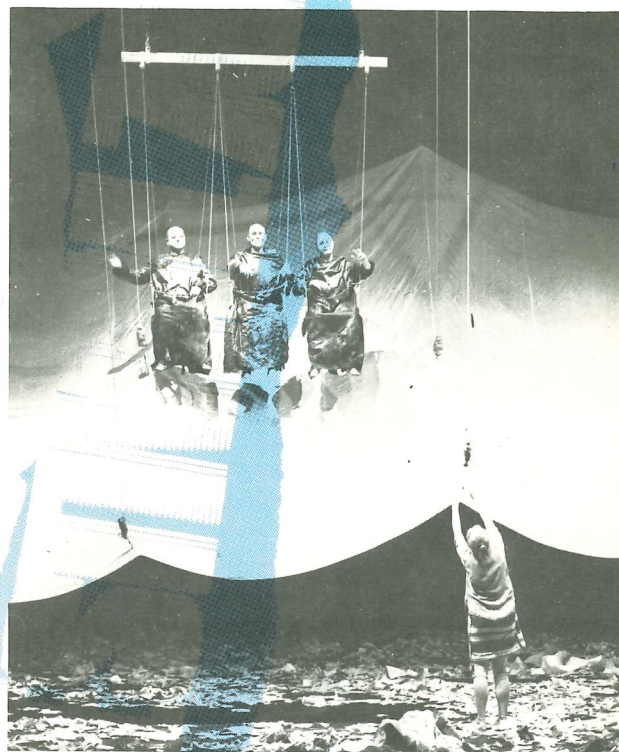
9 augustus 1940

De kleine correcties aan De Goede Mens kosten me net zoveel weken, als het neerschrijven van de scènes me dagen gekost heeft. Lastig, om bij een vastliggend einddoel aan zo'n pestscenetje die onverantwoordelijke, toevallige passant toe te voegen, die men het leven noemt. Bovendien moeten over de aanpak van het probleem Shen Te-Shui Ta – eindelijk! – knopen doorgemaakt worden.

1. Een naïef gesprek tussen de Goden, Shen Te en Shui Ta is bij versterking van het parabel-element een mogelijkheid; dan blijft alles in de morele sfeer en treden twee principes die elkaar tegenspreken (twee "zielen") los van elkaar op.
2. Een andere mogelijkheid is een eenvoudig verhaal, hoe Shen Te zich in een neef verkleedt en daarbij gebruik maakt van de ervaringen en eigenschappen, die het leven in de goot haar hebben opgeleverd. Eigenlijk kan alleen mogelijkheid 2, want anders zouden het gesprek van Shin (in 7) met de zwangere Shui Ta, en het motief van de onhoudbaarheid van het dubbelspel tengevolge van de zwangerschap, weg moeten vallen. De verandering vóór het doek (4a) heeft niets mystieks, het is gewoon een artistieke oplossing door middel van een pantomime met een song. Het probleem wordt acuut door wat Shui Ta op gezette tijden tegen het publiek zegt. De vraag is, of hij dat niet met de stem en dus ook de houding van Shen Te moet doen.

Eigenlijk komt het er vooral op aan hoe scène 5 verloopt. Daar moet Shui Ta iets zeggen, waardoor zijn houdingverandering begrijpelijk wordt. Maar hij heeft geen vertrouweling, en als Shui Ta kan hij het publiek niet tot vertrouweling maken. Daarnaast is de val van Shen Te aan het eind van de scène bij de tweede oplossing moeilijker te volgen, dan bij oplossing 1.

Je kunt dan alleen nog zeggen, dat ze juist ook hier als Shen Te wordt aangesproken. De elementen *goed* en *kwaad* staan voor een realistisch stuk met verkleedingen trouwens toch te veel op zichzelf. Je zou dan toch

Scène uit *Der gute Mensch von Sezuan*

Ursula Karusseit als Chen-Te en Gisela Morgen als Frau Yang in Der gute Mensch von Sezuan.

vergissingen krijgen. Het meest realistisch is de negende scène.

Misschien is een toevoeging aan te brengen, dat Shen Te zich zeer moet inspannen om op te treden als Shui Ta, en dat ze zich in haar eigen kleren en tegenover mensen die haar als Shen Te kennen en aanspreken, niet meer als slecht kan voordoen.

Hier komt een belangrijk gegeven naar voren: hoe gemakkelijk het voor haar is om goed te zijn, en hoe moeilijk, om slecht te zijn.

25 januari 1941

Langdurige onvrede en toen nog de ziekte van Grete hebben het werk aan De Goede Mens van Sezuan naar de achtergrond geschoven. Nu maak ik het af. Het stuk is erg lang en ik wil er dus toch wat poëzie bij maken, een paar verzen en liederen. Laat het er lichter en aardiger door worden, als het dan toch niet korter worden kan. Het stuk maakt duidelijk, dat de nieuwe toneelschrijfkunst kortere werktijden eist. Misschien is het gemakkelijk, om er zelfs de middaguren voor vrij te houden. De klassieke Griekse toneelschrijvers behielden zich van de uren overdag, net als de elisabethanen; daardoor hadden ze meer intelligentie en frisheid ter beschikking. Zo te zien bestaan er dus enkele hindernissen, die alleen door wereldoorlogen uit de weg geruimd zouden kunnen worden.

30 januari 1941

De Goede Mens van Sezuan is het zesde stuk, dat voorlopig niet opgevoerd zal kunnen worden; (De Heilige Johanna van de Slachthuizen, Angst en Ellende van het Derde Rijk, Het Leven van Galileï, Moeder Courage en haar kinderen, Mijnheer Puntila en zijn Knecht Matti).

20 april 1941

Maanden geleden is De Goede Mens van Sezuan in talrijke exemplaren aan vrienden gestuurd (in Zwitserland, Amerika en Zweden), en er is nog niet één reactie op gekomen. Al hebben de bajonetten van de overwinnaars van 1870 dan Het Kapitaal in Europa tot de overwinning gebracht, de tanks van de overwinnaars van 1940 begraven De Goede Mens van Sezuan onder zich.

16 november 1952

Frankfurt gaat De Goede Mens van Sezuan opvoeren. (Want Buckwitz, die bij de Kammerspiele was toen ik in München Courage regisseerde, is daar intendant). Ik was er vier dagen bij en probeerde, de voorstelling aan duidelijkheid en lichtheid te helpen.

Korte inhoud:

1 Voorspel

Drie goden komen naar Sezuan. Ze zoeken een goed mens, omdat ze vernomen hebben dat het op aarde steeds moeilijker wordt goed te zijn.

De waterverkoper Wang wijst hen een goed mens: Chen-Te. Om haar te helpen goed te zijn geven de goden haar geld.

2 Een kleine tabakswinkel

Chen-Te koopt van dit geld een tabakswinkel. Dezelfde avond is deze door opdringerige familieleden al haast geruïneerd. Chen-Te kan er niet meer bij in haar eigen winkel.

3 Tussenspel onder een brug

De goden vragen Wang verslag uit te brengen over Chen-Te.

4 De tabakswinkel

Een harde zakenman betreedt de winkel. Hij stelt zich voor als Chui-Ta, neef van Chen-Te. Als de familie niet snel genoeg weggaat roept hij de politie.

De huiseigenares Mi-Tzu vraagt een half jaar huur vooruit.

Chui-Ta krijgt hulp van de politieagent, samen stellen ze een huwelijksadvertentie op voor Chen-Te.

5 Avond in het stadspark

Chen-Te wandelt door het park op weg naar een afspraak, met de rijke kapper Chu-Fu. Ze ziet hoe een man zich wil verhangen. Het blijkt een werkeloze piloot, Sun, die het geld niet kan opbrengen om een baan te kopen. Ze wordt verliefd op hem.

6 Tussenspel

Gesprek van Wang met de goden over Chen-Te.

7 Plein voor Chen-Te's tabakswinkel

Wang wordt door Chu-Fu zodanig op de hand geslagen met een krultang dat die zwaar verwond is. Iedereen heeft het gezien doch slechts Chen-Te wil getuigen.

Inmiddels biedt de tapijthandelaar \$ 200 aan, nodig als huur voor het eerste half jaar.

De moeder van Sun komt vertellen dat haar zoon een baan als piloot kan krijgen voor \$ 500. Chen-Te geeft haar de \$ 200 die ze zojuist geleend heeft.

8 Tussenspel

Chen-Te verkleedt zich in Chui-Ta.

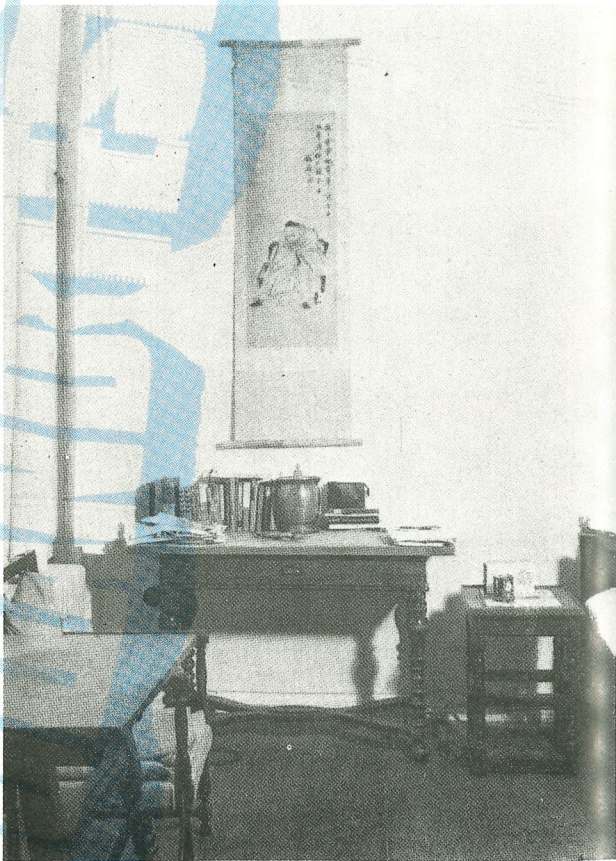
9 De tabakswinkel

Sun bezoekt Chui-Ta en vraagt hem de winkel te verkopen voor tenminste \$ 300, dan kan hij de baan als piloot kopen. Als Chui-Ta merkt dat het Sun alleen om het geld gaat en nauwelijks om Chen-Te geeft, is hij niet meer van plan mee te werken. Chui-Ta onderhandelt met de kapper Chu-Fu, deze biedt zijn leegstaande panden aan, om er de armen door Chen-Te in te laten onderbrengen.

Als Sun opkomt weigert Chen-Te aanvankelijk met hem mee te gaan, maar hij overreedt haar, Chu-Fu verbijsterd achterlatend.

10 Tussenspel

Chen-Te, in bruidstooi, zegt dat ze onmiddellijk de \$ 200 aan de tapijthandelaar moet teruggeven. Ze vraagt zich af hoe.

De slaapkamer van Brecht met het Chinese rolstoel "De Twijfeljaar".

11 Zijkamer van een goedkoop restaurant

Sun wil het geld niet terugbetalen eer dat hij met Chui-Ta gesproken heeft. Voordien wil hij ook niet trouwen. Zodoende wacht men tot Sint Juttemis.

12 Achter Chen-Te's tabakswinkel

Chen-Te wil vluchten als ze tot het inzicht komt dat ze in verwachting is. Ze kleedt zich wederom om als Chui-Ta en begint in de barakken van Chu-Fu een tabaksfabriekje.

13 Chui-Ta's tabaksfabriek

Sun's moeder vertelt hoe haar zoon in de fabriek van Chui-Ta een uitstekend voorman is.

14 Chen-Te's tabakswinkel

Alleen Chin, Chen-Te's vriendin blijkt op de hoogte van de toestand. Wang komt Chui-Ta vragen waar Chen-Te blijft. Na enig kreunen van Chen-Te in de achterkamer vraagt Sun aan Chui-Ta waar Chen-Te is. Even later komt de politie om Chui-Ta te arresteren, verdacht van de moord op Chen-Te.

15 Tussenspel

Wang vertelt aan de goden dat Chen-Te door Chui-Ta gevangen gehouden wordt.

16 Rechtzaal

De goden vervangen de rechters. Als Chui-Ta voor de rechters staat valt hij flauw. De rechters laten de zaal ontruimen. Chui-Ta maakt bekend dat hij Chen-Te is. De goden zijn verheugd dat de goede mens nog leeft en keren gelukkig terug naar de hemel.

17 Epiloog

Het publiek wordt gevraagd nu zelf een slot te zoeken.

Bij dit programmaboekje hoort een handig opberghoesje dat nog veel meer informatie geeft over "Toneel" in het Holland Festival 1978.

Dit hoesje is **gratis** in dit theater te verkrijgen.
Let op de aanduiding: Hier gratis programmahoesje.
